

УДК.159.928.22

ЦІНІСНІ ВПЛИВИ ПЕДАГОГІВ, БАТЬКІВ І СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТАНОВЛЕННЯ МУЗИЧНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Соловей Я. Г.,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології обдарованості Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

У статті висвітлено аналіз психологічних підходів до проблеми ціннісного впливу педагогів, батьків та соціокультурного середовища на становлення музично обдарованої особистості. Визначено, що музично обдаровані люди, зазвичай самі особливо підкреслюють роль сімейного музичного середовища чи надлишок музично-слухових уявлень у ранньому дитинстві. Підкреслено, що починаючи заняття у ранньому віці, більшість музикантів обирають не тільки професію, але й спосіб життя, а отже, до певної міри, специфічні умови, середовище та спосіб особистісного росту. Виділено теоретичні принципи, які слід використовувати педагогам під час роботи над розвитком музичних здібностей юного дарування.

Ключові слова: обдарована особистість, становлення, ціннісні впливи, соціокультурне середовище, батьки.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Перед вчителями і батьками завжди стоїть проблема чому і як вчити, як сприяти найбільш оптимальному розвитку кожної дитини. А якщо дитина до того ж ще і обдарована в якійсь сфері, тоді ці питання постають ще більш гостро і серйозно: як виховувати, щоб не нашкодити, чи досягне індивід високих результатів чи його обдарованість не досить сильна, чи популярна вона в сучасному суспільстві та безліч інших питань.

Однією з найскладніших проблем є те, що музично обдаровані діти різні як за діапазоном своєї обдарованості, окремих здібностей, так і за своїми особистісними характеристиками. В той же час обдаровані діти мають деякі загальні особливості, які теж необхідно враховувати при роботі з ними. До них можна віднести глибоку любов до музичного мистецтва та музичної діяльності, здібність сприймати і переживати оточуюче середовище в звуково-емоційних образах, підвищена сенсорна чутливість поруч з схвильованістю, тривожністю в зв'язку з тим, що вони не схожі на інших. В той же час дуже рання усвідомленість свого призначення у житті.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Виховання і навчання музично обдарованих дітей має переваги перед іншими – в основі його лежить індивідуальність навчання та виховання, що є одним з найдійовіших методів роботи.

Починаючи заняття у ранньому віці, більшість музикантів обирають не тільки професію, але і спосіб життя, а отже до певної міри, специфічні умови, оточення та спосіб особистісного розвитку. Б.Г. Ананьєв зазначав, що ціннісні орієнтації разом із статусом та роллю, утворюють первинний клас особистісних властивостей, визначають особливості мотивації поведінки і, водночас, характер і схильність людини [1, с.272]. Відтак надання обраній професії особистісної цінності, формує у них відповідну професійну мотивацію. Однак це двосторонній процес, у якому цінність та мотивація взаємно зумовлюють одна одну.

Один з яскравих музикантів, віолончеліст Даниїл Шафран зазначає, що, на його думку, ранній прояв обдарованості свідчить, перш за все, про те, в яких умовах виховувалася дитина, яке середовище її оточувало: «У мене, наприклад, батьки були музикантами, і немає нічого дивного, що вони рано мене долучили до мистецтва... Цей фактор дуже важливий – середовище, оточення, вплив сім'ї та рідних» [12].

Статистика свідчить про те, що в сім'ї, де батьки музиканти, ймовірність появи музично обдарованої дитини складає 84-86%, а не музичної – 1-2%, а в сім'ї, де музикант тільки один з батьків, ймовірність появи обдарованої дитини складає 59%, а не музичної – 25-36%; і нарешті, якщо обидва не займаються музикою, то в них у 25-30% випадків є шанс стати батьками музично обдарованої дитини і у 59-62% – немусичної дитини [12].

Так, в роботах Л.С. Виготського, Л.І. Божович, О.В. Запорожця та ін. розкриваються особливості формування особистості як між функціональної «системи систем», доводиться її від початковості і цілісність. Дослідники звертали увагу на особливості формування внутрішньої позиції особистості, підкреслювали значення переживань, самосвідомості, спрямованості особистості у процесі її розвитку [3, 2, 4].

У контексті досліджуваної проблеми цікавим і змістовним виступає аспект розвитку, що виступає центральним для українських дослідників, маючи на увазі напрям, що розробляє С.Д. Максименко [8]. Використання генетико-моделюючого методу дозволило досліджувати особистість як цілісність, що само-розвивається. У теоретичних дослідженнях С.Д. Максименка доводиться безперервність існування і розвитку особи і виокремлюється особистісний характер людської психіки і її становлення, що підтверджує відому тезу С.Л. Рубінштейна про особистісність психіки людини [8, 9].

В. О. Сухомлинський зазначав, що засоби навмисного впливу на вихованців є ефективним лише тією мірою, наскільки є розвиненим

середовище. У його трактуванні поняття «середовище» є досить багатограним: «це і світ речей, що оточують учнів, і вчинки старших, особистий приклад вчителя, і загальний моральний тонус життя шкільного колективу, чуйність, сердечність» [11, с. 548].

Формулювання цілей і постановки завдань статті. З'ясувати ціннісні впливи педагогів, батьків і соціокультурного середовища на становлення музично обдарованої особистості. Визначити теоретичні принципи, які слід використовувати педагогам під час роботи над розвитком музичних здібностей юного дарування.

Виклад методики і результатів досліджень. Виховання, як чинник розвитку дитини відрізняється від середовища тим, що коли останнє стихійно впливає на цей розвиток, то виховання у всіх випадках діє цілеспрямовано. Хота внаслідок внутрішніх суперечностей розвитку особистості їй притаманний відомий у психології «саморух», але напрямок його визначається зазвичай суспільством, яке спрямовує його за допомогою народних традицій та історично створених інститутів освіти.

У вітчизняній психології розроблена система поглядів, згідно з якими психічний розвиток особистості із самого початку опосередковується, організовується і спрямовується вихованням та навчанням, які можна вважати важливою формою психічного розвитку.

Головна справа виховання як раз у тому й полягає, – вважає відомий психолог С. Рубінштейн, щоб тисячами ниток зв'язати людину з життям – так, щоб з усіх боків перед нею поставали завдання, для неї значущі, для неї привабливі, які вона вважає своїми, до вирішення яких вона залучається. Це важливо тому, що головне джерело всіх моральних негараздів, усіх відхилень у поведінці – це та душевна порожнеча, яка утворюється в людей, коли вони стають байдужими до життя, що їх оточує, відходять у бік, відчувають себе в ньому сторонніми спостерігачами, готовими на все махнути рукою, – тоді все їм стає ні до чого [9, 10].

Ефективність розвитку і формування особистості підвищується за умови, якщо стає не лише об'єктом, а й суб'єктом виховання. Це можливо тоді, коли педагогам або батькам вдається не нав'язувати вихованцю зовні шляхи його розвитку, а виводити їх із нього як складно організованої системи, спираючись на внутрішні тенденції її розвитку.

Ціннісні впливи педагогів. У зв'язку з тим, що музична обдарованість проявляється дуже рано (від трьох до п'яти років) і на цей вік діти вже багато чого вміють у музичній діяльності і в них великі потенційні можливості для розвитку (чудова пам'ять, довільність та концентрація уваги, творча уява тощо. Тому однією ефективних

впливів може бути зміна темпу навчання в бік прискорення. Питання прискорення навчання не у всіх знаходить позитивну оцінку, як у батьків так і у вчителів. Одні вважають його ефективним для роботи з обдарованими, інші, що воно буде заважати вихованню особистості, і таких її характеристик, як емоційність, вміння спілкуватися з однолітками, тощо.

Прискорення ми в першу чергу пов'язуємо із зміною темпу навчання, а не змісту того, чому навчають. Крім того, виходячи з природи окремих музичних здібностей, музикальності та інших прискорення забезпечується також обумовленою попередньо сказаним поетапністю розвитку та виховання того чи іншого компонента обдарованості. Так, наприклад, в музичних навчальних закладах спочатку розвивається мелодійний слух, а далі – гармонічний, що вступає у протиріччя з природою даної здібності. Первинно необхідно розвивати гармонічний слух, тоді мелодійний слух не потребує самостійного розвитку – він розвивається спонтанно і якісно на базі розвитку гармонічного слуху.

Які психологічні передумови прискорення навчання? Діти вміють раніше, ніж знають, і тому необхідно, щоб їх розвиток не зупинився, задовольняти їх потреби у новому, задовольнити їх допитливість, можливість зробити в декілька раз більше, ніж того вимагає програма. Знання про музику для музично обдарованих мають досить опосередковане значення до того часу, поки вони не стануть емоційними знаннями, тобто не будуть емоційно пережиті особистістю. Їх емоційна відкритість, підвищена чутливість дозволяє їм зовсім інакше ніж інші переживати оточуючий їх світ, в усій складності його функціонування.

І тому необхідно дуже уважно слідкувати за тим, щоб прискорення у навчанні не привело до перевантаження. Іще в окремих випадках вчитель і батьки повинні гальмувати прискорений темп розвитку дитини, тому що музично обдаровані характеризуються незвичайною наполегливістю та працездатністю, що призводить іноді до не бажаних наслідків. Тому вчитель і батьки завжди повинні бути готовими до розумного втручання і обмеження навантаження.

Ціннісні впливи батьків. Сім'я є найважливішим середовищем формування та розвитку особистості. Тут дитина народжується, зростає, пізнає світ, соціалізується. Саме в родині розвиваються її почуття, закладаються моральні цінності, формується фізичне та психологічне здоров'я.

Спільне захоплення батьків та дітей допомагають встановити емоційні контакти між поколіннями.

Обдарована особистість – це незвичайна особистість, і це пов'язано з підвищеною чутливістю до усього, що її оточує, чи то

спілкування з різними людьми, чи природні або соціальні предмети та явища тощо. Тому виховання їхньої ефективної сфери вимагає також підвищеної уваги. Емоційний досвід набувається особистістю в процесі взаємодії з людьми з самого раннього віку. Батьки та інші дорослі люди, які весь час спілкуються з обдарованими дітьми, повинні знати, що їхня ефективна сфера розвивається у вирішальній залежності від впливу та відношення дорослих. Експериментально доведено, що між низькою Я-концепцією та недостатньою реалізацією своїх потенційних можливостей існує тісний зв'язок. Нереалістичні претензії, які батьки нав'язують, можуть дуже негативно вплинути і впливають на їхню самоповагу. Як відомо обдарована особистість має яскраво виражену індивідуальність і досить максималістську самостійність поведінки, вибору напрямків діяльності.

Від батьків у великій мірі залежить становлення обдарованої особистості. Тому саме батьки повинні створити такі умови для обдарованої дитини, які б сприяли її вихованню її розвитку її обдарованості та становленню її особистості, а саме:

1. Свобода вибору;
2. Створення умов для творчої діяльності;
3. Повага до бажання самостійно працювати;
4. Заохочення обдарованої дитини;
5. Формування пізнавальних інтересів;
6. Особистісний світогляд;
7. Взаємодія батьків і навчального закладу;

Ціннісний вплив соціокультурного середовища. Середовище – комплекс базових явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток. Найчастіше поняття «соціокультурне середовище» застосовується у поясненні культур, епох, цивілізацій. Однак досить часто воно зустрічається у психолого-педагогічних дослідженнях. Зокрема, О.Л. Захарченко у своїх працях стверджує, що одним із напрямків діяльності педагога має бути створення педагогічно організованого соціокультурного середовища, у якому дитина, отримувала б можливість набути власний соціальний досвід [5, с. 93].

У середовищі людина соціалізується. Соціалізація – процес двобічний: з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід. Цінності, норми установки, властиві суспільству й соціальним групам, до яких він належить, а з іншого – активно залучається до системи соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду. Мета соціалізації – допомогти вихованцеві вижити в суспільному потоці криз і революцій, оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення в суспільстві. При цьому людина прагне до самопізнання, само осмислення, самовдосконалення.

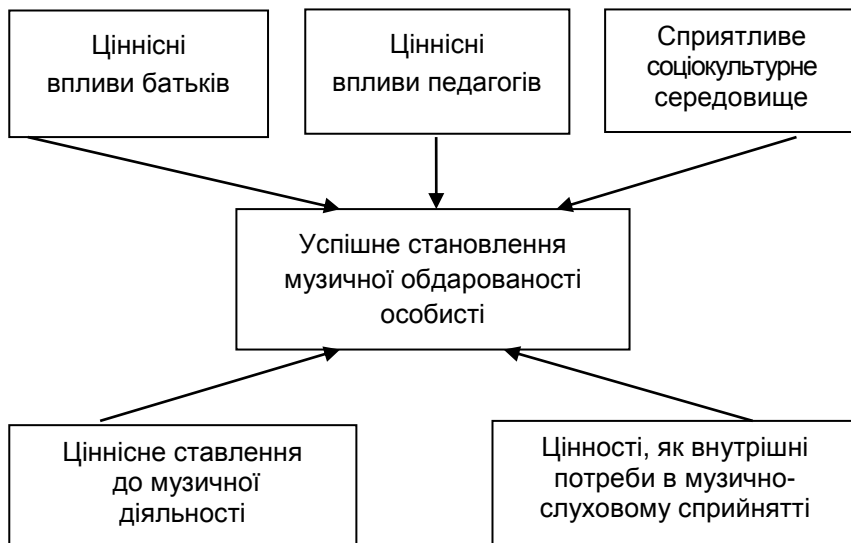

Рис.1. Ціннісні впливи педагогів, батьків і соціокультурного середовища на становлення музично обдарованої особистості.

Важливою складовою розвитку особистості є діяльність – форма людської активності, яка поряд із поведінкою визначає спосіб буття особистості, її здатність вносити в дійсність певні зміни. Лише завдяки діяльності людина стає суб'єктом пізнання та перетворення об'єктної дійсності. Сукупність діяльностей, що їх реалізує особистість, становлять її основу і є головним параметром особистості (О.М. Леонт'єв). Другим важливим параметром, на думку вченого, є ступінь ієрархізованості мотивів діяльностей. Саме життєві мотиви, маючи різну об'єктивну значущість, психологічно творять для конкретної людини сенс її життя [6]. Одним з найважливіших положень діяльнісного підходу до особистості О.М. Леонт'єва є його висновок, що діяльність – це універсальна основа, наскрізний вимір уявлень про людину [7].

У процесі аналізу діяльності виділяють такі її структурні компоненти: мотиви, знання, засоби дій, результат діяльності. Вважаючи діяльність базовим виміром багаторусної структури особистості, психологи диференціюють його на такі головні компоненти діяльності, як: потреба-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, ціле-утворюючий, результативний, емоційно чуттєвий.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Враховуючи думки науковців та результати нашого дослідження, можна зробити висновки, що музика – це не тільки мистецтво але й особлива психологічна культура, мислення та рухів, що формує обдаровану

особистість, зміцнює одні її якості та пом'якшує чи маскує інші. Тому виникають особливі, часто тільки особистісні проблеми, розв'язання яких відкриває, чи навпаки, гальмує подальший музичний та професійний розвиток. Тому саме спільна праця батьків та педагогів покладають найвідповідальніші моменти в музичному становленні особистості. Педагог повинен заволодіти увагою індивіда, а не відштовхнути його.

Визначено, що музично обдаровані люди, зазвичай самі особливо підкреслюють роль сімейного музичного середовища чи надлишок музично-слухових уявлень у ранньому дитинстві.

Підкреслено, що починаючи заняття у ранньому віці, більшість музикантів обирають не тільки професію, але й спосіб життя, а отже, до певної міри, специфічні умови, середовище та спосіб особистісного росту.

Виділено теоретичні принципи, які слід використовувати педагогам під час роботи над розвитком музичних здібностей музичного дарування.

Висвітлено, що ефективність розвитку і формування особистості підвищується за умови, якщо останній стає не лише об'єктом, а й суб'єктом виховання. Це можливо тоді, коли педагогам або батькам вдається не нав'язувати вихованцю зовні шляхи його розвитку, а виводити їх із нього як складно організованої системи, спираючись на внутрішні тенденції її розвитку.

Доведено, що найвагоміший вплив на становлення музично обдарованої особистості має саме сімейне коло. Сім'я є найважливішим середовищем формування та розвитку особистості. Тут дитина народжується, зростає, пізнає світ, соціалізується. Саме в родині розвиваються її почуття, закладаються моральні цінності, формується фізичне та психологічне здоров'я.

Подальші дослідження обраної проблеми ми пов'язуємо з дослідженням психологічних механізмів становлення музично обдарованої особистості. Адже механізм – це та реальність, що зумовлює рух, перехід, виникнення і розвиток нової якості з чогось, що вже існувало.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с. (Серия «Мастера психологии»)
2. Божович Л. И. Переживание и его функция в психологическом развитии личности / Л. И. Божович // Личность и ее формирование в детском возрасте. – СПб. : Питер, 2008. – Разд. II. – Гл. 4. – П. 4.2. – С. 133-150.
3. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский ; под ред. М. Г. Ярошевского. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.

4. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2 томах / А. В. Запорожец – М. : Педагогика, 1986. – Том 1. Психическое развитие ребенка. – 320 с.
5. Захаренко О. В. Поради колезі, народжені в школі над Россю / О. А. Захарченко. – Черкаси : Агрополіс, 2005. – 93 с.
6. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 64 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі : в 2 томах / С.Д. Максименко. – К. : Ваклер, 2002. – Том 1. Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. – 325 с.
9. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с. (Серия «Мастера психології»)
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с. (Серия «Мастера психології»)
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. –Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.
12. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Теплов Б. М. // Избранные труды : в 2- томах. – Т.1. – Раздел I. – П.2. – М. : Педагогика, 1985. – С. 42-222.

REFERENCES:

1. Anan'ev, V.H. (2001). *O problemakh sovremennoho chelovekoznaniiia [On the problems of the modern anthropology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
2. Bozhovych, L.I. (2008). The experience and its function in the psychological development of personality. *The personality and his/her formation in childhood: psychological research*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
3. Vyhotskii, L.S. (1987). *Psikhologiiia iskusstva [Psychology of art]*. M.H. Yaroshevskii (Ed.). Moscow: Pedagogika [in Russian].
4. Zaporozhets, A.V. (1986). The mental development of a child. *The Selected psychological works*. V.I. (Vols. 1-2; V. 1). Moscow: Pedagogika [in Russian].
5. Zakharenko, O.V. *Porady kolezi, narodzheni v shkoli nad Rossiu [Advices to colleague born in School over Ros]*. Cherkasy: Ahropolis [in Ukrainian].
6. Leontev, D.A. (1997). *Ocherk psikhologii lichnosti [Essay on psychology of personality]*. Moscow: Smysl [in Russian].
7. Leontev, A.N. (1975). *Deiatelnost. Soznanie. Lichnost [Activity, Consciousness, and Personality]*. Moscow: Poiitizdat [in Russian].
8. Maksymenko, S.D. (2002). Theoretical and methodological problems of genetic psychology. *The development of the psyche in ontogenesis*. V.I. (Vols. 1-2; V. 1). Kyiv: Vakler [in Ukrainian].
9. Rubinshtein, S.L. (2003). *Bytie i soznanie. Chelovek i mir [Being and consciousness. Person and the world]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
10. Rubinshtein, S.L. (2004). *Osnovy obshchei psikhologii [The basics of general psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

11. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). I give my heart to the children. The birth of the citizen. Letters to the son. *Selected psychological works*. V.3. (Vols. 1-5; V. 3). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

12. Teplov, B.M. (1985). Psychology of musical abilities. *Selected psychological works*. V.I. (Vols. 1-2; V. 1). Moscow: Pedagogika [in Russian].

Соловей Я. Г. Ценностное влияние педагогов, родителей и социокультурной среды на становление музыкально одаренной личности. В статье представлен анализ психологических подходов к проблеме ценностного влияния педагогов, родителей и социокультурной среды на становление музыкально одаренной личности. Определено, что музыкально одаренные люди, в основном, сами особенно подчеркивают роль семейного музыкального окружения или избыток музыкально-слуховых представлений в раннем детстве. Выделенно, что начиная занятия в раннем возрасте, большинство музыкантов выбирают не только профессию, но и способ жизни, и до определенной границы, специфические условия, окружение и способ личностного роста. Выделены теоретические принципы, которые следует использовать педагогам во время работы над развитием музыкальных способностей юного таланта.

Ключевые слова: одаренная личность, становление, ценностное влияние, социокультурная среда, родители.

Solovei Ya. H. The values of teacher's influence, parents and contact environment on the development of musical gifted person.

The article reveals analysis of psychological approaches to value the impact of teachers, parents and contact environment on the development of musical gifted person. Determined, that musically gifted people, usually highlight the role of family musical environment themselves or an excess of music and auditory representations in early childhood. Emphasized that starting lessons at an early age, most musicians are choosing not only a profession but a way of life, and that's why, to some extent, specific conditions, environment and way of personal growth.

Highlight theoretical principles that teachers should use when working on the development of musical abilities musically gifted person.

It was determined that the development and identity formation effectiveness increases, if the last is not only the object but also the subject of education. This is possible, when teachers or parents can not to impose to student external ways of his development, but remove them from him as difficult organized system based on internal tendencies of student's development. It is proved that the most significant influence on the formation of a musically gifted person is a family circle. Family is the most important environment of formation and development of personality. Here the child is born, grows, learns, socialized. Exactly inside the family develop his feelings, lays the moral values, forms the physical and psychological health.

Key words: gifted person, development, value influences, contact environment, parents.